

Skynsemi, nøgdsemi, takksemi Náttúrufatanin hjá Mikkjali á Ryggi

Fróðskaparrit 71 (2025), nr. 2: 43-62
Náttúra og náttúrufatanir í Føroyum
©The Author(s) 2025 Open Access
under Creative Commons by
Attribution License. Use, distribution
and reproduction are unrestricted.
Authors and original publication must
be credited.
www.frodskapur.fo/

Prudence, contentment, and gratitude. Mikkjal á Ryggi and his conception of nature

Jákup Reinert Hansen¹, ph.d., lektari í kirkjusøgu, Søgu og
samfelagsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya

Abstract

Searching for Mikkjal á Ryggi's conception of nature, this paper analyses four poems from his mature years. It can thus be expected that these poems reflect on a whole life's observations and experiences, and that mere descriptions have given way for a genuine conception. Mikkjal á Ryggi (1879-1956) was employed as a teacher in the villages of Bøur and Gásadalur 1919-1945. He authored several schoolbooks on geography and biology and wrote nearly 300 poems, including songs, hymns, and ballads. A keen observer and a diligent writer with a clear Christian view of life, his descriptions are always centred around the human beings, the good stories being as important as the biological facts. He warns against greed, overconsumption, and extermination in contrast to prudence, contentment, generosity, and gratitude. The analysed poems show how a Lutheran conception of nature has been applied in a Faroese context.

Úrtak

Henda grein viðger fyra yrkingar hjá Mikkjali á Ryggi við tí í hyggju at eyðmerkja hansara náttúrufatan. Tær eru allar skrivaðar í búnum árum, tá ið væntast kann, at eygleiðingar og lívsroyndir hava givið grundarlag fyri refleksiún, og náttúrulýsing og náttúrufatan ganga hond í hond. Mikkjal á Ryggi, sum var lærari í Bø og Gásadali 1919-1945, skrivaði fleiri skúlabøkur, bæði um landalæru og dýralæru og út við 300 yrkingar, sangir, sálmar og kvæði. Hann var ein gløggur eygleiðari og ein dugnaligur rithøvundur. Menniskjað er altíð í miðdepli í hansara frágreiðingum. Tær góðu søgurnar hava eins nógv at týða og tær lívfrøðiligu sannroyndirnar. Mikkjal dylur ongantíð fyri síni kristnu lívssáskoðan. Hann ávarar móti grammleika, ovnýtslu og avoyðing og tekur

¹ T-postur: jakuprh@setur.fo

heldur fram dygdir sum skynsemi, nøgdsemi, gávumildni og takksemi. Yrkingarnar eru gott dømi um lutherska náttúrufatan í føroyskum jørðildi.

Keywords: Lutheran Christianity, creation, evolution, greed, prudence.

Leitorð: lutherskur kristindómur, skapanarlæra, menningarlæra, grammleiki, skynsemi.

Inngangur

Mikkjal Dánjalsson á Ryggi (1879-1956) starvaðist sum ferðalærari í Bø og Gásadali 1919-45, hóast hann ikki leyk treytirnar fyri at fáa fast starv sum fólkaskúlalærari í Føroyum. Hann hevði gingið í fólkaskúla í Miðvági, men hvørki tikið prógv á realskúla ella læraraskúla í Havn. Hann varð tí settur við undantaksloyvi,² og har mundi tað muna, at hann hevði verið á háskúla í Danmark 1900-1902. Tann fyrri veturin var hann á Frederiksborg háskúla í Hillerød, og tann seinna veturin gekk hann til víðkað skeið á Askov háskúla í Suðurjútlandi.

Mikkjal var ein sera virkin og fjøltáttaður høvundur, sum fekk stóra ávirkan á bæði skúla, mentan og kirkju. Í eini tíð, har lítið heimligt tilfar fanst til skúlabrúks, skrivaði hann trýggjar bókur, sum umframt at verða skrivaðar á føroyskum máli eisini í høvuðsheitum viðgjørdu føroyskt evni: eina landalæru um Føroyar í 1926, eina dýralæru um súgdýr í 1935, og *Fuglabókina* í 1951. Henda seinasta, sum fekk undirheitið *Dýralæra II*, byggir á eygleiðingar frá einum langum lívi og varð givin út í 3. og øktu útgávu í 2016. Hesar bókur, sum allar viðgera náttúruna, vóru tær fyrstu og leingi tær einastu av sínum slagi, og væntast kann tí, at tær finga stóra ávirkan á tey ættarliðini, sum finga sín lærdóm úr teimum.

Kósin fyri undirvísing í fólkaskúlanum varð stungin út í kortið í rundskrivum um teir almennu fólkaskúlarnar, tí sonevnda "Sthyrs Cirkulære" frá ár 1900. Heldur enn at áseta neyvar náms- og tímaætlanir vildi rundskrivið geva karmar og normar fyri undirvísingina, soleiðis at hon kundi lagast eftir teimum lokalu umstøðunum. Útgangsstøðið var sýnisundirvísing. Í landalæru skuldi høvuðsdentur ikki leggjast á bókligan lærdóm, men at børnini sóu tær skiftandi umstøðurnar í náttúruni og tað tætta sambandið millum hesar og tað menniskjansliga mentanarlívið. Byrjast skuldi við heimstaðnum og Danmark. Náttúrukunnleiki var ikki kravd lærugrein; men í rundskrivinum varð kortini

² "For at kunne opnaa fast Ansættelse i den offentlige Folkeskole kræves ved alle Embeder..., at vedkommende har bestaaet den afsluttende Prøve ved Færøernes Lærerskole (Seminarium) eller de for Lærere og Lærerinder ved den danske Folkeskole anordnede afsluttende Prøver... Skoledirektionen skal dog være bemyndiget til under særlige Forhold at gøre Afbigelses fra foran anførte Bestemmelser." Anordning Nr. 11 af 16de Januar 1912, § 11.

mælt til at hava hana í skúlans undirvísingarætlan,³ av tí at hon stimbraði og menti evnini at eygleiða og skilja tað, sum í samtíðini hevði týðning fyri lívsins uppihald. Mikkjal fylti hesar karmar út til fulnar, tá ið hann valdi at leggja dent á tað heimliga, føroyska umhvørvið. Tær góðu eygleiðingarnar og søgurnar um tað, vit sjálvi mæta í okkara gerandisdegi, skuldu gera bøkurnar viðkomandi og áhugaverdar at lesa. Fann Mikkjal ikki hóskandi myndir av teimum føroysku evnunum, nýtti hann egnar fotomyndir ella tekningar.

Mikkjal var eisini skald og er skrásettur fyri út við 300 yrkingar.⁴ Hesar fevna um politiskar rímur, fólkalívs- og vinnulívsmýndir, náttúrulýsingar og fosturlandssangir, sálmar og kvæði. Yrkingarnar eru gjørdar til ávís lóg, so tær kunnu syngjast, og nógvar teirra eru fólkkaogn í dag, ikki minst vegna hansara serstøku evni at fáa alt, hann yrkir, at ljóða líka so natúrligt sum gott talumál.

Við 81 upprunasálmum og 47 umsetingum er Mikkjal á Ryggi best umboðaða skald í sálmaðókini. Millum sálmarnar er tann, sum byrjar við orðunum “Tú fylgdi mær fyrst, tá í vøggju eg lá” (Sálmabók, 1990, nr. 64). Hetta er ævisøguligur sálmur, har skaldið á gamalsaldri greiðir frá, at hin kristna trúgvín, sum hann er uppvaksin í, hevur verið ein fastur karmur um alla tilveru hansara. “Trúgvín” verður í *Landalæruni* umtalað í einum stuttum broti, sum byrjar við at umtala heidna tíð, Sigmund Brestisson og katólska tíð. Hildið verður fram: “Ár 1538 kom trúbótin, sum gjørdi enda á hini katólsku trúnni. Hin lutherska trúgvín kom ístaðin og hevur verið síðani (...). Uttan fyri fólkakirkjuna eru nøkur fá onnur trúarfeløg; av teimum hava einans baptistarnir [*sic*] nakað limatal til muns.” (Ryggi, 1926, s. 81).

Serstøk luthersk náttúrufatan?

Tann trúgvín, sum tey livdu eftir í heimi Mikkjals, var sostatt eisini normur fyri bæði fólkakirkju og skúla. Tað eyðkennir júst ta luthersku trúbótina, at hon tíðliga legði dent á vitan og skúlaskap og hin sokallaða barnalærdómin. Besta dømi er *Lítla katekismus*, sum Luther skrivaði í 1529. Samstundis sum henda lítla bók gjørdist eitt normativt játtanarrit í tí luthersku kirkjuni, gjørdist hon eisini grundarlag undir kristniundirvísingini í lutherskum statum. Sum øldirnar liðu, vórðu orðarøtt endurgáva og uttanatslæra skjótt ov lítið, talan var heldur um tulkning og livandi traditión. Kirkjan vildi tryggja sær, at tann kristna trúgvín varð lærd júst so, sum tann valdandi gudfrøðin sá hana. Síðani 1700-talið var tað siðvenja at nýta eina víðkaða lærubók við frágreiðingum og viðmerkingum til tann stutta tekstin hjá Luther. Í tí pietistisku tíðini nýttu tey lærubókina hjá

³ “...skal Naturfagsundervisningen bringe denne Frugt, bør man ikke lade sig nøje med, at Børnene lære en lille skematisk og systematisk Lærebog udenad, men saa maa Undervisningen først og sidst drives anskueligt og Børnene opøves i selv at se, selv at undersøge, selv at sammenligne.” Cirkulære Nr. 39 af 6te April 1900 s. 57.

⁴ Yvirlit í Petersen og Hansen, 1994, s. 433ff).

Pontoppidan frá 1737 og í tí rationalistisku tíðini lærubókina hjá Balle frá 1791 (Gjerløff og Jacobsen, 2014, s. 99-101).

Í 1849 skrivaði C. F. Balslev eina slíka lærubók: *Luthers Catechismus med en kort Forklaring. En Lærebog for den uconfirmerede Ungdom*. Hon varð formliga løggildað í 1856, og tikið varð so væl móti hesi bók í skúlunum, at hon er prentað uppáftur og uppáftur næstan líka til okkara dagar. Mett verður, at meira enn 4 milliónir eintøk eru seld (Lindhardt, 1958, s. 77).⁵ Lærubókin hjá Balslev var í samsvari við tey rák, sum merktu tíðina: ein romantisk fatan av kenslulívinum hjá tí einstaka og av teimum duldarfullu kreftunum í náttúruni, eitt krav frá vekingarrørslunum um persónliga trúgv. Bókin var stutt og greið og legði dent á kirkjunnar grundleggjandi reglur og boðskap. Men høvundurin hevði eisini sett sín dóm á tað lutherska við nógvum skriftstøðum og viðmerkingum, sum hann hevði lagt aftrat tí einfalda tekstinum hjá Luther.

Kristnikunnleiki ella “Religion” er fyrsta lærugrein, sum verður viðgjørd í áðurnevnda rundskrivi um fólkkaskúlan frá 1900. Endamálið er fram um alt at menna tann átrúnaðarlíga sansin hjá børnunum og ala upp ta andaligu kensluna til eina lívsmegi, sum gevur styrki til at liva eitt siðiligt lív. Skal tað andaliga lívið vaksa, er neyðugt, at næmingarnir fáa dyggan kunnleika til bíblíusøgu og kirkjusøgu, og at tey við viti og hjarta ognar sær hin kristiliga barnalærdómin, soleiðis sum hann er at finna í Luthers *Lítlu katekismus*. Í yngra flokki lesa tey fyra teir fyrstu partarnar; men í eldra flokki lesa tey allan barnalærdómin í løggildari lærubók (Cirkulære, 1900, s. 53).

Sum lærari hevur Mikkjal støðugt nýtt hetta tilfarið, og tí er ikki óhugsandi, at fatan hansara av náttúruni og tilveruni yvirhøvur hevur verið ávirkað av tí.

Náttúran er væl lýst í hansara skrivning á prosamáli. Í landalæruni mest við reinum, sakligum staðfestingum, og í teimum báðum *Dýralærunum* við einum vaksandi tali av søgum og upplivingum. Í hesi grein um náttúrufatanina hjá Mikkjali á Ryggi fara vit tó at nýta fyra yrkingar sum grundarlag. Tær eru skrivaðar í búnum árum, millum 1941 og 1954, tá hugsast kann, at tær nógvu eygleiðingarnar og lívsroyndirnar hava givið grundarlag fyri refleksiún. Har skúlabøkurnar skulu geva meira ella minni vísindaliga grundaðar náttúrulýsingar, er Mikkjal í yrkingunum nógv fríari staddur. Tær kunnu tí vera ein lykil til náttúrufatan hansara. Sum tekstaslag hava yrkingarnar eisini tann fyrirmin, at skaldið er avmarkað av tí bundna málinum og tí má orða seg stutt og greitt.

Spurningurin, sum her verður settur, er, um tað fleiri hundrað ár eftir, at Luther livdi og virkaði, kann sigast at vera ein serlig luthersk náttúrufatan, og í hvønn mun henda sæst aftur í ritverkinum hjá Mikkjali á Ryggi. Øll sitat eru endurgivin soleiðis sum Mikkjal skrivaði tey.

⁵ Tann føroyska týðingin eftir J. Joensen er frá 1955 – 4. útgáva frá 2017 - og hevur ikki havt týðning fyri ritverkið hjá Mikkjali á Ryggi.

Av fjalli

Fyrsta yrkingin, sum hugt verður eftir, er “Kom upp á fjallatind”. Sum fyrstu orðini siga frá, er sjónarhornið her úr erva: Av fjallatindinum skoðar yrkjarin land sítt. Tá ið hon stóð á prenti í *Dagblaðnum* 24. desember 1946, vóru yvirskriftir, sum gjørdur tað gjørligt at fylgja yrkjaranum allan vegin oman. Eftir ein inngang í fyrsta ørindi vóru trý ørindi um bjørgini, tvey um fjøllini, fýra um líð og dalar, eitt um bøn, eitt um bygdina, tvey um strondina, og eitt til útgangs. Sjálvur var yrkjarin fyrsti persónur, lesarin nevndur bæði sum “tú” og “vit”, meðan tað til endans verður “Føroyaland”, hann vendir sær til, sum verður hansara “tú”. Av dýrunum eru tað serliga fuglar, sum verða lýstir – eini 20 fuglasløg koma fyri í hesi yrking. Kortini ber til at siga, at tað eru menniskjuni, sum eru miðdepil í henni: tað sansandi menniskjað og tað arbeiðandi menniskjað, tey, ið við sveitta, tuski og sliti ruddaðu og veltu bøn, og til endans tey, ið byggja landið:

Lág hús so tøtt um tún
í hugnaligum lagi,
so tjørubrædd og brún,
og takt við grønum flagi,
og kirkjan dygst harvið
so ellismild at sjá,
rætt sum hon lýsir frið
um bygd og bø og vág.

Í bygnaði minnir yrkingin um ein tann best kenda tekstin í Bíbliuni, skapanarsøguna í 1. Mós 1-2. Skapanin sjálv verður bara nevnd í triðja ørindi, har Mikkjal um bjørgini sigur: “Tann kraft var ikki kørg, /sum bygd tey í forðum”. Men tulkingin av skapanini, tann skipaða tilgongdin og endamálið við yrkingini er neyvt tann sama, sum Martin Luther orðaði í eini prædiku í 1527. Jobst Schöne, lutherskur biskupur, dr. theol., tekur hana fram í eini grein frá fagnaðarárinum fyri reformatiónini, 2017: “Tann seinasta dagin skapar Gud mannin; men frammanundan byggir hann honum eini hús. Hann skapar honum ljósið á himli, so hann kann síggja; hann skilur vatnið frá turrlendinum, so hann fær pláss at liva har, og prýðir jørðina hansara vegna við allahanda vøkstri, setir hann at ráða yvir øllum, sum livir, fyri at vit skulu síggja, at Gud gloymir okkum ikki (...). Tá ið alt, sum hoyrir til henda bygning og hús er liðugt, verður menniskjað leitt inn hagar sum í sína ogn. Hetta er fyri at vit skulu læra, at Guds umsorgan fyri okkum er nógv størri enn okkara ídni og strev.” (Schöne 2017, s. 4, mín umseting). Sum Jobst Schöne greiðir frá, setur Luther tilvitað menniskjað, enntá tað menniskjað, sum livir her og nú, í dag, í miðdepil. Hann miðsavnar tann víða alheimin um

menniskjað, sum fær lív sítt og tilveru frá Gudi og eigur at liva saman við øllum skapninginum eftir Guds boðum og góða vilja.⁶

Líka lítið trúligt, sum tað er, at Mikkjal skal hava kent eina slíka prædiku, líka vist er tað, at hann hevur dugað Lítlu katekismus og frágreiðingina hjá Luther til 1. trúargrein:

Um skapanina

Eg trúgvi á Gud faðir, hin alvalda, skapara himins og jarðar.

Tað er: Eg trúgvi, at Gud hevur skapað **meg** eins og allar skapningar; at hann hevur givið mær likam og sál, eygu, oyru og allar limir, vit og allar sansar, og **enn uppiheldur** øllum hesum. (Lítla katekismus, 2017, s. 272, áherðsla sambært Schöne, 2017, s. 11)

Søgan um alheimsins skapan verður hjá Luther ein søga um, at Gud framhaldandi virkar í gerandisdegnum hjá okkum, sum liva í dag, og gevur okkum sínar gávur.

Sangurin varð endurprentaður í yrkingasavninum hjá Mikkjali á Ryggi, *Yrkingar* frá 1954. Jon Davidsen, lærari, hjálpti hinum aldrandi yrkjaranum á bróstsjúkrahúsinum í Hoydølum við at leggja bókina til rættis (Lærarafólk í Føroyum, 1976, s. 53). Sangurin var nú styttur úr 15 niður í 11 ørindi. Møguliga verður bygnaðurin í yrkingini eitt sindur strammari, og fáur gevur sær far um, at nakað er tikið burtur. Í hesi tilgongd hvurvu tó tveir ójavnar, og náttúrulýsingin gjørdist meira friðsæl, enn yrkjarin hevði ætlað hana. Burtur úr tí upprunaliga fjórða ørindi vórðu koyrd hesi orð:

Ímillum urðagrót

eg fann so mangan skarv,

tað var mær hart ímót,

hvørt hiplingsreiður hvarv.

Yrkjarin ger her vart við tann vanda, at dýrasløg kunnu verða avoydd. Í *Fuglabókini* ljóðar ávaringin so: “Áður var hiplingurin nógvur um Føroyar. Nú er næstan eiðasørt eftir av byggingarfugli, og fryktandi er fyri, at hann fer at doyggja heilt út. Spell er at verða av við henda prýðiliga fugl.” Sagt verður tó ikki, hvør orsøkin er til hesa álvarsomu minking (Ryggi, 1978, s. 72).

Pláss er heldur ikki í yrkingasavninum fyri tí upprunaliga ørindi 10:

Tit gera fuglum leitt

teir tjógvar og tær likkur,

⁶ “Luther konzentriert [die] kosmologische Weite auf das anthropologische Zentrum, ohne dabei das Ausgerichtetsein aller Kreaturen auf den Schöpfer preiszugeben.” (Albert Peters sambært endurgávu í Schöne, 2017, s. 3f)

tí bæði hugsa eitt,
at egg er besti drykkur,
men spógvin fyrir ei,
við veingjaknúgvum slær,
avbardur burt av leið,
má tjógvin skunda sær.

Tann náðileysi bardagin millum ávís dýrasløg, í hesum føri millum ránsfuglar og vaðfuglar, fellur Mikkjali fyrri bróstið. Í *Fuglabókini* verður hann lýstur bæði í greinini um spógva og um kjógva:

Hann [kjógvi] ger sær reiðrið har, sum væl av øðrum fugli eigur um vegir, tí hann etur bæði egg og ungar og er yvirhøvur ein ræðuligur ránskroppur. Mýrisnípu skjýtur hann seg niður á, sum hon liggur á reiðrinum, og tað so hart, at sleppur hon sær ikki undan, so verður hon ryggbrotin. Snúiligur er hann í lofti, so flestu hagafuglar noyðast at lúta fyri honum; men spógvin er snúiligari, og tuskar hann av, til hann má dvína. (Ryggi, 1978, s. 65f og 41f)

Í *Dýralæru 1* verður kettan sett millum rovdýrini, og ringa viðferð fær hon frá Mikkjali. Hon pínur og drepur tey dýr, hon fangar, hon ilskast og klórar smábørn, smáfuglur torgar ikki nær húsum, og útløgukattar kunnu gera mikið herverk. “Ilt er kynið í kettu, og so er alt slagið úteftir” (Ryggi, 1935, s. 16). Men hundurin er besti vinur menniskjan, og honum verða minnisvarðar reistir! Mikkjal tykist ikki at finna nakað samsvar millum ránsveiði og skynsama nýtslu, og tað ávirkar lýsing hansara av ávísu dýrasløgum.

Eftir teir fyrstu kapitlarnar í 1. Mós um skapanarsøguna kemur frásøgnin um syndafallið. Í áðurnevndu grein ger Schöne vart við, at Luther, sum eitt barn av 15.-16. öld, tekur hetta bókstavliga og í størsta álvara. Ikki bara menniskjað, men allur skapningurin er fallin. Tí eru eisini skaðilig dýr til, sum neyvan kunnu hava verið ein partur av tí upprunaliga, góða skapanarverkinum. Í náttúruni er og verður altíð nakað, sum menniskjað ikki er ført fyri at ráða yvir, nakað vandamikið og gátuført. Menniskjað skal tí ikki vænta at kunna vinna tað mista paradísið aftur, men er hinvegin kallað til at verja og røkta tað, sum Gud hevur skapað, og fara um tað við ábyrgd (Schöne, 2017, s. 13).

Gleðin um náttúruna er hjá Luther ongantíð rein og óblandað; men hóast hon er fallin og forgongilig, ber tó til at síggja náttúruna sum ein vitnisburð um Gud. Hjá Mikkjali á Ryggi kemur ofta, sum hjá seinni lutherskum sálmaskaldum, ein rein gleði fyri, t.d í sálminum “Alt, sum frítt og fagurt er” (Sálmabók, 1990, nr. 29), har syndafallið ella fylgjur tess als ikki verða tikin á tungu. Annar munur, sum vísir, at Mikkjal er barn av síni egnu tíð, er tað tjóðskaparromantiska rákið. Í tí seinastu myndini í yrkingini “Kom upp á fjallatind” rør báturin stillisliga yvir tann slætta fjørðin inn móti lógv, meðan sólin sær so blonk og flógv oman yvir alt. Yrkjarin endar við at bera fram sína bøn ella sítt ynski fyri Føroya landi:

Av tindum út mót sand
so brosandí og fegið
tú fyllir, Føroyaland,
hvønn barm við summargleði.
Gud geri okkum vís,
Gud gevi okkum magn
at virka tær til prís,
at nøra um títt gagn.

Í fjøru

Í summarsanginum “Nú suðar stilt um sjóvarstrond” frá 1941 (Ryggi, 1954, s. 57-59) er sjónarhornið úr neðra. Vit kunnu koma tí uppáftur nærri, valla er yrkjarin staddur nakra aðrastaðni enn vesturi í Bø, millum húsini og sjóvarmálan. Í eini vørr stendur eitt nýttjórað fýramannafar, og líkkurnar láta so hart, at tað eigur at hoyrast heim í tún; men annars syngur Mikkjal bara um tað, sum hann kann eygleiða av tí, at hann hevur tað framman fyri sær í vesturskininum. Tá hann soleiðis er staddur mitt í øllum, nýtist honum ikki at skipa yrkingina serliga stramt, hann bara greiðir frá tí, sum er at síggja og sansa, “hvar tú eygað vendir”. Fuglur, fiskur, ryggleys dýr, tarin, botnurin, skerið, landingin – alt er tað ein eind, eftir mínum tykki tann besta lýsingin, vit eiga á føroyskum máli, av tí fínu, vistfrøðiligu skipanini, sum inni við land myndar eitt natúrligt habitat fyri lívfrøðiligum margfeldi.

Í yrkingini “Kom upp á fjallatind” vóru veltarnar í bønnum eitt týðiligt tekin um, at fólkið í Føroyum livir í samvinnu við náttúruna sum jarðyrkisfólk. Uttan at gera so nógv burtur úr greiðir yrkingin “Nú suðar stilt um sjóvarstrond” frá, at føroyingurin eisini er fiski- og veiðimaður. Tey bæði systkini við sjóvarmálan, sum við sínum spæli taka eftir teimum vaksnu, verða umboð fyri fólkið alt. Hon við sínum stillføra varsemi og hann brasin, ein komandi innløgumaður. Tað stutta orðaskiftið teirra millum fær ikki bara eitt smíl fram, men avdúkar eisini eina størri ósemju um veiðimentan:

Við sjóvarmálan systkin tvey
sær egna lítlan ongul,
hon teskar: “Gávi, seiður smeyg
so tættur her um tongul!”
“Nei, tak ein toskur skjótt og brátt
og kíka í tín búk!”
“Nei, beiggi! Tað var ikki gott,
so sleitst tú burt tín húk.”

Grammleiki er av tí illa og kann fáa ringar fylgir, tykist boðskapurin at vera. Hetta ringa lyndiseyðkenni hjá menniskjanum lýsir Mikkjal fleiri ferðir í *Dýralæru 1*. Eisini tann bókin er jú skrivað við menniskjanum í miðdepli – vit eru tey, sum liva millum dýrini, sum eygleiða tey og hava fingið tey at liva av. Tað reint lívfrøðiliga hevði ikki verið nóg mikið til at lýst øll hesi dýrini, tykist høvundurin at halda, ein sonn lýsing noyðist eisini at seta dýrini og teirra lív í samanhang við menniskjað og okkara mentan. Tí ger hann eisini meira burtur úr teimum sløgum, sum liva her á landi, og sum gjøgnum øldir hava verið partur av okkara tilveru. Tey kunnu vera okkum til nyttu og til gagn, geva okkum føði og klæði, hjálp í arbeiðslívinum, vakurleika og gleði. Men so kunnu tey eisini fáa tað ringa fram í okkum. Greinin um hvítubjørn endar við eini syndarligari og hjartanemandi søgu um eitt skip, sum lá fryst fast í Íshavinum, og hvussu skipmenninir fyrst skutu tveir næstan vaksnar hvølpur og síðani mammuna, sum ikki vildi fara frá teimum. “Hvør var her verra rovdjórið, fólkið ella bjørnin?” ljóðar spurningurin til skúlabørnini. “Men bjarnaskinn eru dýr, og hvat ger gírigur maður ikki fyri pening!” (Ryggi, 1935, s. 26). Ein líknandi søga greiðir frá, hvussu bisonoksin var hovuðsveiðidýrið “há teimum reyðu monnunum” [sic] í Norðuramerika og átti lívið í teimum: “bisonkjøt var mesti matur teirra, og úr húðunum gjørdur teir sær tjöld og klæðir.” Men so komu teir hvítu menninir, morðgírigari enn nøkur rovdjór, og skutu alt, teir náddu at, meira enn teir kundu beina fyri. Eitt meinaleyst dýr er so at siga avoytt. “Nøkur innløgja verður ikki í honum aftur meir. Og víða hvar um fløturnar rekast stórar beinarúgvur sum ein harmilig áminning um, hvussu morðgírigir menn kunna spilla fyri sær og eftirkomarum sínum” (Ryggi, 1935, s. 68).

Føroyingar eru tó einki mætari. Serliga eftir at byrsan var komin, helt Mikkjal á Ryggi seg síggja so mong ótespilig dømi um, hvussu skotið varð púra fyrilitarleyst og til tann bera stuttleika. Tann syndarligi sangurin um ternubøguna endar við orðunum: “O betri, eingin byrsa var!” Í stuttsøguni “Hin síðsta grágásin” letur hann eina gamla bøgu við nógvum lívsroyndum siga frá, hvussu grágásin varð at kalla avoydd á Leitisvatni, tí menn, sum høvdu hatt á høvdi, komu hvørt summar úr eini aðrari oyggj at taka bæði ungar og fjaðursárar gæs. Teir vóru verri enn nakrir rovfuglar. Og tá ið teir komu við byrsunum, var ikki verandi longur (Petersen og Hansen, 1994, s. 124).

Fleiri hvalasløg verða í *Dýralæruni* næstan bara umtalað í tátíð – tey síggjast næstan ikki longur undir Føroyum. Grindahvalurin hinvegin er nokk tað dýr, sum allarmest verður skrivað um í allari *Dýralæruni*. Ómetaligt hevur grindin havt at týða fyri føroyingin:

Neyðar tíðir, fiskiløysi á havi og felli í havi máttu fedrar okkara streva og stríða seg ígjøgnum. Og tá var grindin teimum vælsignaður fongur. Lítið áttu teir at keypa fyri, og minni var at fáa við handilin. Alt mátti nýtast, sum kundi verða nýtt bæði á sjógvi og landi. Tvøst og spik gav teimum døgurðamat alt árið og ljós um vetrarkvøldini –

og um vetrarmorgnarnar ikki at gloyma. Kíkarnar barkaðu teir og høvdu til ílát at goyma lýsi, tjøru og mangt annað í; summir seymaðu sær roðbuksur úr teimum, summir flettu teir og høvdu hitt tynra skinnið til ullarhít; botnurin varð ofta útskorin og nýttur sum korntæga. Seinni í tíðini vórðu teir mest nýttir til flot á fiskilínum og sildanetum. Bæði kíkar og vælindi vórðu seymað til skógvar. Av bøkslunum fingur teir seigastu homlubond, og við streingjum úr hamarstjøli seymaðu teir húðarskógvar sínar, og streingirnir vóru bestu sagspennir. Um tað so var beinini, so nýttu teir tey við, skøltarnar til garðlag, har sum einki grótfeingi var, herðabløð til skuplur, kjálkabein til øskuskeiðir, og klingrurnar á geislunum gjørdur smábørnini sær til snurrur. (Ryggi, 1935, s. 116f)

Veidihugur er ein góður og helst neyðugur eginleiki hjá teimum, sum skulu lívbjarga sær her á landi: “Enn kemur lív í Føroyingin, tá ið hann hoyrir “grindaboð!” Eftir Mikkjals fatan eigur hann tó ikki at verða stýrdur av grammleika, men av skynsemi. Tí letur hann eisini gentuna fáa tað seinasta orðið.

Í skúla og kirkju

Tann triðja yrkingin, vit skulu viðgera, er sálmurin “Miskunnsami, mildi Faðir, gev í dag oss dagligt breyð”, og nú er sjónarhornið úr kirkjuni. Tað er ikki, tí Mikkjal á Ryggi manglar innihald til sínar sálmar, ella av tí at hann ikki veit, hvat tað sømir seg at syngja um í Guds húsi ella í eini ákallan á Gud. Tvørturímóti er hesin sálmur eitt gott dømi um tann kontekstuella sálmasangin, ið hann megnaði sum fáur, og sum hevur gjørt hansara sálmar so væl umtóktar. Sum Heini F. Petersen málber seg: “Um fiskin, grindina, fleygastongina og um hakan syngja vit í kirkjuni. Vit kenna hetta so sera væl, hetta er sjálvt lívið hjá okkum” (Skúlablaðið, 1979, s. 156).

Í krígsárunum skapti Mikkjal eina heila yrkingaklingru við útgangsstøði í bønini Faðirvár. Har er ein sálmur um inngangin, har tey biðjandi ákalla Gud, ein sálmur um hvørja bøn í Faðirvár, og ein sálmur um ta lovprísing, sum Faðirvár endar við. Teir vórðu prentaðir so hvørt í *Kristiligum Ungmannablaði* í árunum 1942-45; men raðfylgjan var heldur tilvildarlig,⁷ og tað kundi bent á, at sálmurin um bønina “Gev okkum í dag okkara dagliga breyð” varð bæði yrktur og prentaður í 1944 av tí, at Mikkjal tá hevði fingið tann neyðuga íblásturin.

Skriftorðið, sum sálmurin byggir á, er evangelium til 15. sunnudag eftir trinitatis, Matt 6, 24-34. Hetta eru Jesu kendu orð úr fjallaprædikuni um, at vit

⁷ “Faðir vár í himlasøllum” 1942, nr. 9; “Heilagt títt navn verði” 1942, nr. 10, “Komi ríki títt” 1942, nr. 2; “Verði tín vilji” 1944, nr. 9; “Miskunnsami, mildi faðir” 1944, nr. 4; “Fyrigev oss syndir várar” 1944, nr. 12; “Javnt vit treingja til at biðja” 1944, nr. 13; “Frels oss, Gud, frá hinum illa” 1945, nr. 3 og “Gud, títt er ríkið” 1945, nr. 5.

ikki skulu stúra, men hyggja at himmalsins fuglum og liljunum á markini. Vit finna tey aftur í fyrsta ørindi:

Miskunnsami mildi faðir,
gev í dag oss dagligt breyð!
Tú, sum grøs og liljur klæðir,
føðir fugl um hav og heyg,
fram um alt á foldum her
menniskjan tær kærast er,
trygt vit kunnu á tað líta,
ei tú vilt oss føðslu sýta.

Tá ið Mikkjal síðani í sálminum fer at tulka tann bíbilska tekstin, leitar hann sær hjálp úr lærubókini, hann er vanur at nýta í skúlanum.

Faðirvár er triði høvuðspartur í katekismuni. “Gev okkum í dag okkara dagliga breyð”, sum er fjórða bøn í Faðirvár, verður væl og virðiliga viðgjørd hjá Balslev í § 101, har fleiri tilsipingar eisini eru til aðrar greinar í lærubókini. Tað eru sostatt ikki orðini hjá Luther sjálvum, men tær nógvu og týðiligu viðmerkingarnar hjá Balslev, sum geva Mikkjali íblástur til at seta bønina um tað dagliga breyðið í samband við tann føroyska gerandisdagin:⁸

2. Veit tí tú mær dagsins føði,
ei eg kann av sjálvum mær;
havsins fong og landsins grøði,
alt eg fáa má frá tær,
røkja seyðin vit sum best,
óvíst er, hvat fæst í heyst,
Harrin og ei hagamaður
er tað, fyri skurði ræður.

3. Hvat kann eg av sjónum taka,
sendir Gud ei fisk í hav;
óhent nýtti eg mín haka,
um Gud ikki vøkstur gav;
fáfongt róðu vit um kapp,
vildi Gud, at grindin slapp;
føðir Gud ei fuglameingin,
ónýtt verður fleygastongin.

⁸ Eitt annað dømi um íblástur frá Balslev er sálmurin hjá Mikkjali um Guds eginleikar, “Ævigi Gud vár, títt veldi, tín æra,” har sipað verður til Balslev §§ 11-16 (Petersen og Hansen, 1994, p. 37).

4. Vakur er ein veltur dalur,
grasgóð er ein albeitt líð;
tó, hvat geva kýr og smalur,
leggur Gud ei signing í!
Uttan hegni, vit og kraft
armóð høvdu øll vit havt;
gloym ei, tað er Gud, ið gevur
arbeiðsevni, tey tú hevur.

§ 101, Anm[erkning] 1: I denne Bøn indbefatte vi alle vore jordiske Fornødenheder. Vi bede ikke om Rigdom og Overflod, men kun om det, som vi have behov, og dertil om et skiønsomt og nøisomt Hjerte. (Balslev, 1850, s. 59)

§ 101, Anm. 3.: Vi skulle arbeide for at faa det daglige Brød, men det er dog Gud der giver os det; thi uden hans Velsignelse er alt vort Arbeide forgjæves. (Balslev, 1850, s. 59)

§ 63, Anm. 3.: Vi kunne ikke fortrøste os til Guds Forsorg, dersom vi ikke, efter Guds Befaling, ere flittige og arbeidsomme i vor jordiske Gierning. (Balslev, 1850, s. 34)

Ørindi 5 er ein áminning um at geva teimum, sum líða neyð, heldur enn at leggja inn undir seg:

5. Síggi eg ein stakkal stríða
til at metta svangan munn,
Jesus, eg títt orð vil lýða,
ikki elska mammons grunn,
gera, sum mín Gud tað vil,
geva, har tað treingir til;
neyðarstaddan ei at gloyma
betri er enn gull at goyma.

Nú er Mikkjal aftur í evangeliinum til 15. sunnudag eftir trinitatis, Matt 6, 24: “Tit kunnu ikki tæna bæði Gudi og mammon”; men eisini hetta hoyrir barnalærdóminum til sambært Balslev:

§ 101, Anm. 4: Naar Gud giver os Mere, end vi have behov til Legemets Næring og Nødtørft, maae vi dog ikke ødsle dermed, men bruge det til Gavn for os selv og Andre; og vi skulle vogte os for at misbruge det til Uaadelighed i Mad og drikke, der er fordærvelig baade for Sjæl og Legeme. (Balslev, 1850, s. 60)

Eins og var hetta ikki nóg mikið, vísir Balslev eisini til tað, hann longur frammi hevur skrivað um tey tíggu boðini:

§ 18 Anm.: Med Kierlighed til Gud [1. boð] kan Kierlighed til Verden ikke bestaa. Vi maae hverken elske denne Verdens Gods eller dens Ære eller dens Lyst. Hvad der forundes os af de timelige Goder, maae vi vel med et ydmygt Hierte glæde os over som Guds Gaver; men vi skulle vogte os for, at vi ikke give os hen dertil, saa at vort Hierte drages bort fra Gud. Den Pengegjerrige, den Ærgjærrige, den Forlystelsessyge synder imod det første Bud. (Balslev, 1850, s. 11)

§ 43 Anm.: I disse tvende Bud [9.-10. boð] bydes, at vi gierne skulle nøies med hvad Gud giver os, og at vi af Hiertet skulle unde vor Næste, hvad Gud giver ham. (Balslev, 1850, s. 23)

Sálmurin endar við lovprísing og áminning um at biðja Faðirvár bæði morgun og kvøld:

6. Prísið Gudi øll við gleði
fyri hjálp og dagligt breyð!
Ongantið frá yngsta degi
læt hann okkum líða neyð,
hvønn ein morgun, faðir mín,
leita vil eg mær til tín,
og tá sól í hav er lækkað,
fyri dagligt breyð tær takka.

§ 101 Anm. 2: Vi bede vor himmelske Fader, at han idag vil give os det daglige brød; thi vi ville imorgen atter bede ham derom, og ikke plage os med ængstelige Bekymringer for den Dag imorgen. (Balslev, 1850, s. 59)

Soleiðis sum Mikkjal á Ryggi útleggur hin kristiliga barnalærdómin, skal bønin um tað dagliga breyðið skerpa evnini at síggja menniskjans pláss í náttúruni, sum Gud hevur skapað. Hvussu skal ein nýta tað tilfeingi til lívsins uppihald, sum her er givið? Hvat merkir tað yvirskipaða boðið um at elska Gud og sín næsta? Kærleiki til heimin førir við sær nógvar ódygdir - Balslev ávarar móti ríkidømi, yvirflóð, leti, oyðsli, óhóvsemi í mati og drekka, peningagirnd, ærusjúku og stuttleikafýsni. Við lærubókini sum prisma lýsir Mikkjal í sínum sálmi, hvussu føroyingar hava arbeitt undir Guds signing fyri tí dagliga breyðinum á sjógvi og landi. Umframt álit og bøn eru tær kristiligu dygdir, sum her koma til sjóndar: skynsemi, nøgdsemi, ídni og arbeidssemi, takksemi, næstakærleiki og gávumildni.

Mót vetri

Tann seinasta yrkingin, vit fara at nýta sum útgangsstøði fyri eini lýsing av náttúrufatanini hjá Mikkjali á Ryggi, hevur í *Yrkingum* (Ryggi, 1954, s. 103-104) fingið yvirskriftina “Mót vetri”. Tað kann eisini sigast at vera eitt ávíst sjónarhorn: fyri aftan er tann ljósa summartíðin við sól og gróðri, vøkrum blómum og fuglaláti. Broytingin, sum heystið og veturin hava við sær, gera hesa yrking sorgblíða, lívið verður so litleyst av øllum tí, sum hvørur:

Nú styttest ljósir dagar,
og sólin lækkar slóð,
nú tagnar vítt um hagar
hitt glaða summarljóð.

Tey fyrstu seks ørindini eru ein tøtt lýsing av hesi gongd: lotið kólnar, grøðin fer, grasið fólnar, fuglurin flýgur burtur, “tí hungurskost her býður/ hin kalda vetrarhond.” Tað er tómt og trøsligt í bjørgunum, skorin verður ber av tí kalda vetrarvaldinum. Fuglurin lýsir uttan iva eisini huglagið hjá yrkjaranum sjálvum:

Við tøgna á trekum veingi
hugtungur nú hann fer.

Eftir hesa gjølligu lýsing skiftir yrkjarin knappliga kós. Hetta hevur Mikkjal fyri viðhvørt. Hann byrjar við eini lýsing, eini frásøgn í triðja persóni. Men so koma bæði annar og fyrsti persónur uppí, náttúrulýsingin verður gjøgnumskygd, vit síggja, at tað býr annað og meira undir, enn vit síggja við berum eygum. Í hesum føri hendir tað, tá ið Mikkjal vendir sær til eitt “tú”, tí hann kennir á sær, at hann skal troysta tann neyðar fuglin. Eisini tað, sum vit ikki skilja, kann vera okkum til tað betra:

O, fuglur, ver tó glaður!
Um tykist troystarlest,
ein er, sum øllum ræður
og ræður øllum best.

Máliskan “Hann, ið øllum ræður,” er eitt vanligt føroyskt samheiti fyri Gud. Sagt verður við fuglin, og kanska við øll tey hugtugu, at Gud ikki bara ræður øllum, men eisini ræður best:

Eg veit, hvør er hin vísi,
tað innskot fugli gav,
at undan snjó og ísi
hann flytir yvir hav.

Um fuglurin er rýmdur, er lívið tó ikki burtur, tað liggur bara í dvala: “væl goymd í svørði svevur/ hvør urt, hvørt lítið fræ.” Við várinum koma betri tíðir, tá ið kavin tiðnar burtur, “so vøkstur upp fær gróð”. Og so koma fuglarnir aftur, og yrkingin, sum hevur gingið í moll, má sigast at enda í dur, í fyrsta persóni fleirtali:

Ja, tá skal foldin bara
sín blomsturbúna fá,
og Gud sín fuglaskara
oss aftur sendir tá.

Tað stóra evnið, sum yrkingin roynir at viðgera, er spurningurin um náttúrufrøðina og Gud. Um skapan ella menning, um kreationismu ella evolutionismu, um tilvild ella meining. Hvussu ber tað til, at summir fuglar eru flytifuglar, at teir leita til heitari lond, tá ið her verður myrkt, oyðið og kalt, og so árið eftir so fundvísir venda aftur til síni fornu bú her á landi? Stendst hetta av eini lívfrøðiligari menning yvir tíð, har teir best skikkaðu fuglarnir, teir sum hava funnið besta summarvist, hava yvirlivað? Mikkjal, sum hevur eygleitt og granskað fuglar alt sítt lív, kemur her til ta niðurstøðu, at tað má vera Gud sjálvur, skaparin, sum í sínum vísdómi hevur lagt henda eginleika niður í skapanarverkið.

Spurningurin um skapan ella menning hevur annars eisini verið viðgjørdur á Askov háskúla. Veturin 1901-1902, tá Mikkjal var á Askov, fekk stóra ávirkan á hann. Hansara yrkingar um føroyskt vinnulív, *Áttamannafarið*, *Lívlígt er á børnum í dag*, *Neytakonugildið* og óteljandi aðrar, hansara grein um *Poesiin í føroyskum vinnulívi*, alt kann hetta fyrast aftur til Ludvig Schrøder, háskúlastjóra, og hansara hugtak “Det driftige Menneskelivs poesi” (Hansen, 1982, s. 30ff). Í bókini um Ludvig Schrøder verður tó eisini ein annar lærari umrøddur, Poul la Cour, sum var á Askov 1878-1908. La Cour, ið var vísindamaður, varð viðhvørt umrøddur sum Danmarkar Edison. Hann var eitt nú tann fyrsti í Danmark at nýta vindmyllur til at vinna elorku, hann broytti skapið á veingjunum, so meira kom burturúr, og nýtti elorkuna til at skapa vetni, sum kundi nýtast at lýsa bygningarnar á Askov upp við. Hann hevði eisini frammanundan tilknýti til háskúlaumhvørvið og hevði undirvíst á landbúnaðarskúlanum hjá beiggja sínum Jørgen la Cour í Lyngby.

At seta Poul la Cour at undirvísa í náttúrufrøði var tó eisini ideologiskt grundað. Í honum fann Schrøder tann mann,

(...) der kunde meddele en saadan Oplysning om den udvortes natur, som kunde venlig forliges med den historiske Oplysning, og som kunde tilføre den danske Højskole de Vaaben, som den dengang havde haardest Brug for i Kampen mod de fæle Jætter, der vilde bruge Naturvidenskabene som Stormbuk mod Aandslivet, mod Troen paa Himlens og Jordens Skaber og mod Underet. (Schrøder 1936, s. 120)

Tá ið ein bólkur av lesandi, sum m.a. taldi rithøvundin Jeppe Aakjær, í 1787-1788 sjálvboðin gjørdi ein lesibólk, har tey viðgjørdi náttúrulæru og bókmentir við serligum atlit at menningarlæru og kristnari trúgv, varð hetta skilt sum uppreistur. La Cour skrivaði tá eina grein í tíðarritinum *Danskeren*, har hann við stóddfrøðiligum háttalagi helt seg kunna prógva, at spurningurin um menning ella skapan ikki bygdi á vísindi, men á kenslur. Hann sá ikki annan útveg, "(...) end at den gudsfor nægtende resignerer i Erkjendelsen af, at hann magter ikke Tilværelsens Gåde, og at den gudsbekjendende søger Gud i Troen på, at han har åbenbaret sig for Menneskene." (la Cour, 1888, s. 82)

Hesir hørdi samanbrestir millum náttúruvísindi og trúgv tykjast ikki at hava havt ávirkan á Mikkjal á Ryggi, sum gongur á Askov eini 13-14 ár seinni. Hann hevur ikki í sínum skúlabókum ella skrivning annars sett skapan og menning hvørja upp móti aðrari. Rundskrivið um fólkaskúlar gjørdi heldur einki burtur úr hesum. Flytifuglar verða natúrliga nevndir undir tí yvirskipaðu sýnisundirvísingini. Í fyrri røð undir yvirskriftini "Úr øðrum londum", saman við fli og leyvu og nekarum [sic] úr heitum londum og hvali og kópi og grønlendingum úr køldum londum – kanska av tí at flytifuglar eru eitt yvirgongulið millum tað heimliga og tað fremmenda. Í seinnu røð hoyrir tað við til eygleiðing av várinum, at flytifuglarnir venda heimaftur, og av heystinum, at flytifuglarnir fara burtur (Cirkulære, 1900, s. 52-53). Men undir náttúrukunnleika, sum í rundskrivinum fevnir um bæði náttúrusøgu og náttúrulæru (biologi og fysik/kemi, Gjerløff og Jacobsen, 2014, s. 134), verður menningarlæra als ikki nevnd, hóast hon kundi hugsast at hava eina frágreiðing um hetta. Spurnatekin verður ikki sett við skapanarlæruna hjá Luther og Balslev og eingin náttúrufrøðiligur kritikkur settur upp ímóti tí átrúnaðarligu frágreiðingini í lærubókini. Mikkjal tekur ikki støðu fyri ella ímóti menningarlæruni í *Dýralæru I*, ja, hann ger als einki burtur úr henni, tá ið hann byrjar við hesum inngangi:

Menniskjan. Í dagligari talu skilja vit millum menniskju og dýr. Vísindamenn rokna tó menniskjuna upp í dýrini, og rætt hava teir í tí, at á kroppi teirra er lítil munur, nógv minni enn dýranna millum – hundur líkist meira fólki enn snigli. Men um menniskjuna eiga tit at læra meir, enn rúmast kann í hesi bók, og vit fara tí her at leypa menniskjuna um og byrja við teimum dýrum, sum líkjast henni. Tað eru apurnar. (Ryggi, 1935, s. 1)

Orðið "Menniskjan" er tískil bara yvirskrift yvir hesum lítla broti, meðan orðið "Aurnar" verður yvirskrift yvir tí fyrstu veruliga greinini í bókini um súgdýrini. Seinasti kapittul í *Dýralæru I* eitur "Byggnaður súgdýranna", og her ger Mikkjal vart við, at "í frágreiðingum um kroppin verða fólk og súgdýr ofta tikin undir eitt" (Ryggi, 1935, s. 123). Ein stórir partur av myndatilfarinum í hesum kapitli sýnir mannakroppin, t.d. høvdið, beinagrindina og nervarnar. Um

høvundurin av og á tekur til føroysk dømi, kann tó sigast, at lýsingin av kropsbygnaðinum er meira at kalla klinisk.

Yrkingin “Nú styttest ljósir dagar”, sum byrjar við at greiða frá teimum broytingum, ið henda í náttúruni móti vetri, endar hinvegin við eini kristiligari tulkning og einum uppbyggjandi boðskapi. Hin almáttugi Gud er upphav eisini til tað, ið við okkara eygum bara kann síggjast sum eitt undur í náttúruni, og sum vit ikki sjálvi duga at greiða frá orsökini til. Hann stýrir øllum við sínum góða vilja, hann “ræður øllum best”.

Kappingin millum náttúruvísindi og trúgv, sum seinni skuldi gera so nógv um seg, var sambært Schöne valla til fyrri Luther, sum livdi á markinum millum seina miðöld og eldri modernaða tíð. Tá ið skaparinn hevur givið menniskjanum “vit og allar sansar” (Luthers frágreiðing til trúnnu á Gud faðir) nýtist tað innlit, sum menniskjað við sínum viti hevur vunnið sær, ikki at vera í andsøgn til trúnnu á skaparan. At kanna heimin er ikki tabu longur, men kann heldur ikki setast í staðin fyri skapanarsøguna í Bíbliuni. Víst kann menniskjað føla seg ætlað og kallað til at granska heimin. Skapanarsøgan kann hinvegin (á heilt annan hátt) læra menniskjað, hvat Gud hevur skapað tað til, hevur givið og gevur tí evni til at gera (Schöne, 2017, s. 12). Hetta er eisini upprunin til ta ábyrgd, sum menniskjað hevur fyri sínum samskapningi, fyri tí náttúru, tað er sett inní, og fyri sínum næsta. Ikki at útnýtta náttúruna, men tó at nýta hana; ikki at oyðileggja hana, men tvørturímóti at verja og varðveita hana, tað er uppgávan hjá menniskjanum. Við einum Luther-orði: “Deus vult servatam naturam, non extinctam” – Gud vil hava eina varðveitta, ikki eina køvda náttúru (Schöne, 2017, s. 13).

Yrkingin “Nú styttest ljósir dagar” er ein sera góð lýsing av tí føroysku náttúruni og teimum broytingum, sum eru ein fylgja av ársins gongd og serliga heystinum. Mikkjal velur tó at síggja burtur frá menningarlæruni og tulka hetta við skapanarlæruni sum frágreiðing.

Niðurstøða

500 ár eru millum Martin Luther og Mikkjal á Ryggi, og náttúrufrøðin hevur flutt seg við risafetum hetta tíðarskeiðið. Vitanarstøðið er eitt annað í okkara tíð, enn tað var í tí seinu miðöldini. Tað eyðkennir ta luthersku trúbótina, at hon tíðliga legði dent á vitan og skúlaskap og hin sokallaða barnalærdómin. Besta dømi er *Lítla katekismus*, sum Luther skrivaði í 1529, og sum síðani hevur verið trúargrundarlag, eitt normativt játtanarrit í tí luthersku kirkjuni. Kristniundirvísingin hevur í lutherskum statum bygt á hesa lítlu bók; men vert er at geva gætur, at hon regluliga hevur verið víðkað við lærubókum ella frágreiðingum, sum tulka ta luthersku læruna samsvarandi tíðarinnar andaligu rákum.

Mikkjal á Ryggi livdi og virkaði sum lærari í eini tíð, har tað hoyrði til fólkskúlans karmar og normar í kristni at “menna tann átrúnaðarlíga sansin hjá børnunum og ala upp ta andaligu kensluna til eina lívsmegi, sum gevur styrki til

at liva eitt siðiligt lív”. Mennskjað, menning og lív tess skuldu vera í miðdepli. Her ber til at taka ein tráð aftur til Martin Luther, sum bæði í prædikum og katekismus sær ta bíblisku skapanarsøguna sum grundarlag undir eini fatan, har alheimurin er skapaður við tí endamáli at geva menniskjanum eitt heim at liva í. Mest týðandi eru Guds umsorgan og kallið til at liva í kærleika til medmenniskjað og í samvinnu við náttúruna.

Luther hevur sum so einki ímóti náttúrufrøði og tí øktu vitan, hon kann føra við sær. Men hon kann ikki setast í staðin fyri skapanarsøguna og tað, henda á sín hátt lærir menniskjað um lívið og tilveruna. Í teimum fyra yrkingunum hjá Mikkjali á Ryggi, sum her eru lisnar, hava vit sæð vakrar náttúrulýsingar, ið allar byggja á hansara gjøllu eygleiðingar og evni at greiða frá tí, hann sær. Í fleiri førum hava vit víst frá áhugaverdum og fyndigum orðingum í yrkingunum til tað, Mikkjal hevur skrivað um somu evni, m.a. í sínum náttúrufrøðiligu skúlabókum. Her tykist hann ikki at leggja upp til nakað stríð millum skapanar- og menningarlæru, men endurgevur uttan fyrivarni tað, henda seinna kann læra okkum t.d. um mannakroppin.

Í yrkingunum eru tó eyðsýndar tilsipingar til skapanarsøguna, eins og vit hava varnast, at menniskjað altíð er miðdepil í yrkingunum. Í lærubókini hjá Balslev, sum varð sett í gildi sum undirvísingartilfar í kristni í 1856, verður staðiliga ávarað móti ríkidømi, yvirflóð, leti, oyðsli, óhóvsemi í mati og drekka, peningagirnd, ærusjúku og stuttleikafýsni. Kristiligar dygdir hinvegin eru skynsemi, nøgdsemi, ídni og arbeiðssemi undir Guds signing, takksemi, næstakærleiki og gávumildni. Á sama hátt sæst hjá Mikkjali á Ryggi ein greitt orðað ávaring móti grammleika og eggjan til at liva í skynsemi, nøgdsemi og takksemi. Náttúran er fyri menniskjað bæði gáva og ábyrgd. Yrkingarnar eru sostatt eitt gott dømi um lutherska heims- og náttúrufatan í føroyskum jørðildi.

Bókmentir

- Anordning Nr. 11. 16de Januar 1912 angaaende forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen i Bygderne paa Færøerne. Lovtidenden for 1912 Nr. 3.
- Balslev, C. F. (1850) Luthers Catechismus med en kort Forklaring: en lærebog for den uconfirmerede Ungdom. 2. Oplag. København: C. A. Reizel.
- Balslev, C. F. (1979) Luthers Katekismus. J. Joensen próstur týddi. Triðja útgáva. Tórshavn: Føroya Skúlabólagrunnur.
- Bíblia. Tað er Halgabók. Gamla Testamenti og Nýggja. Týdd úr frummálunum. (1961) Keypmannahavn: Det danske Bibelselskab.
- Cirkulære til samtlige Skoledirektioner uden for København. Nr. 39. 6te April 1900. Ministeraltidenden for 1900.
- Gjerløff, A. K. og Jacobsen, A. F. (2014) Da skolen blev sat i system 1850-1920. Dansk skolehistorie 3. Aarhus Universitetsforlag.
- Hansen, J. R. (1982) Mikkjal Dánjalsson á Ryggi og hans betydning som færøsk salmedigter. Lille emnekreds i Praktisk Teologi. Óprentað. Árhús: Det teologiske fakultet.
- Hjermitslev, H. H. "Poul la Cour (1846-1908)"
<https://www.darwinarkivet.dk/arkivet/danske-reaktioner/biografier/la-cour-poul/index.html> (seinast lisið 30.06.2023)
- la Cour, P. (1888) "Er Underlaget for Darwinismen sikkert?" Danskeren, november, s. 67-82.
- Lindhardt, P. G. (1958) "1849-1914". Den danske Kirkes Historie. VII. København: Gyldendal.
- Luther, M. (2017): Lítla katekismus. Týtt hevur J. Dahl. Luthers lítla og stóra katekismus. Tórshavn: Føroyskt Kirkjumál.
- Lærarafólk í Føroyum 1870-1976 (1976). Onnur útgáva. Tórshavn: Føroya Lærarafelag.
- Petersen, H. F. og Hansen, J. R., (eds.) (1994) Mikkjalsbók. Mikkjal Dánjalsson á Ryggi. Tórshavn: Bókadeild Føroya Lærarafelags.
- Ryggi, M. D. á (1926-27) Landalæra I. Føroyar. Tórshavn: Felagið Varðin.
- Ryggi, M. D. á (1935) Dýralæra I. Súgdýr. Tórshavn: Føroya Lærarafelag.
- Ryggi, M. D. á (1940) Miðvinga søga. Tórshavn: Felagið Varðin.
- Ryggi, M. á (1924) "Lít yvir landið". Dagblaðið. 12. árgangur, nr. 104.
- Ryggi, M. D. á (1954) Yrkingar. Tórshavn: P/F H. N. Jacobsens Bókahandils Forlag.
- Ryggi, M. á (1978) Fuglabókin. Dýralæra II. Onnur óbroytta útgáva. Tórshavn: Føroya Skúlabólagrunnur.

Sálmabók Føroya Kirkju (1990) Tórshavn: Føroyskt Kirkjumál.

Schrøder, F. (1936) Ludvig Schrøders Liv og Gerning. 2. Halvbind. København: Kirkeligt Samfunds Forlag.

Schöne, J. (2017) "Was sagt uns Luther über die Schöpfung?" Vortrag im Gedenkjahr der Reformation 2017.

[https://lbz.rlp.de/fileadmin/lbz/Kulturgut/Virtuelle-Ausstellungen/Schoepfung/Bischof Schoene Luther und die Schoepfung - Vortrag 2017.pdf](https://lbz.rlp.de/fileadmin/lbz/Kulturgut/Virtuelle-Ausstellungen/Schoepfung/Bischof_Schoene_Luther_und_die_Schoepfung_-_Vortrag_2017.pdf). (seinast lisið 03.02.2025).

Skúlablaðið: Málagn fyri heim og skúla (1979), 47. árgangur nr. 10.